

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

SOMLYAI FERENCZ LIPPAI VITÉZ VÉGRENDELETE 1551-BŐL.

LIPPA várát Erdélyország, illetve Izabella királyné a gyulafejevári államszerződés következtében engedte át I. Ferdinánd magyar királynak, kinek megbizottai azt 1551 augusztus elején vették át (egyebekkel együtt) Petrovics Péter kezéből. Ezt a török nem nézhette tétlenül s egy hét mulva Szokoli Mehemed beglerbég már útban volt hadával Délmagyarország elfoglalására. A mint pedig híret vette, hogy a királyi hadak a megyék nemességével

Lippára gyülekeznek, Uláma pozsegai szandsákbasát küldte a vár és környékének kikémlelésére. Ugyanezt tették a lippaiak is, de Egyedy Tamás lovasszázadát úgy felkoncezolták, hogy kapitányuk csak hetedmagával juthatott vissza Lippára.¹ Ez a várórségben nagy izgalmat okozott, mikor pedig híre jött, hogy a beglerbég szeptember 28-ikán már Csanádot is elfoglalta és rohanva közeledik Lippa felé, a félelem általánossá vált. Őrsége biztosra vette, hogy másnap a török már Lippát ostromolja. Készültek is reá s a kinek valami ingó marhája volt, véghagyakozását is megírta róla ebben a «bolg időben», melyben a katonaembernek egy perczig sem volt élete biztonságban. Ilyen véghagyakozást mutatunk be az alábbiakban is *Somlyai* Ferencz magyarnyelvű testamentomában, melyet a gonosz hírek hallatára szeptember 29-én írt az esetre, ha «történet szerint halála történnék» a rettegett ostromban. Utolérte-e a hősi halál Lippa körülzárolásának

¹ Lippa ostromának és elestének részleteit lásd bőven *Márki Sándor*: Aradmegye és Arad szabad királyi város története I. kötete (Arad, 1892.) 533—535. l.

idején vagy ő is megszabadult október 8-án, midőn a lippai polgárság követelésére Gersei Pethő János kénytelenségből feladta a várat. nem tudjuk; de ingóságainak jegyzékéből ítélve jómódú és rangosan felszerelt vitéz volt, reánkmaradt írása pedig sok régi kifejezéssel bővíti és színezi a magyar hadi szókincset.

Én Somlyay Ferencz teszem ez testamentomot és tulajdon kezemmél irom. Vagyon énnekem Lippán Dienes deáknál egy boncsokom, szőr,¹ kinek az gombjában türkesek vannak, egy salamandra madaram egészen, egy ezüsten sisakom, [tizen]három bokor tollam,² gem toll³ [kívül]⁴ arannyal kötöttek, egy aranyos csapragom,⁵ egy ezüsten buzgányom. Ezeket adják vagy atyám avagy anyám kezében. Továbbá az subát, az kéz táltokot, az nagy hegyestört, egy pofás sisakot, az székel lovat és az fakó tar paripát adják Christophnak; az veres dolmánt, egy sisakot Lukácsnak; Miklósnak az fejér lovat minden szerszámával, sisakkal, paissal, fékével, nyergével; Jánosnak az poh⁶ lovat fékével, nyergével, sisakkal, paissal; az kék török köntöst subiczástul⁷ Miklósnak; egyik pancert Christophnak; az szeplős lovat atyámnak és az két pancert.⁸ Ezt irtam Szent Mihály napján Lippában és bolgó időben, hogy ha történet szerint halálom történnék. Anno 1551.

Fran[ciscus] Somlyay
Manu propria.

Háttapján: Ez vagy biró előtt vagy fő legény előtt vagy atyám szolgálja előtt nyittassék meg.⁹

Testamentum Fran[cisci] Som[lyay.]

(Eredeti, végig sajátkezű, az Erdélyi Nemzeti Múzeum gróf Bánffy-levéltára, *Bethlen-iratok* 321. fasc. 13. sz. a.)

DR. VERESS ENDRE.

¹ Irva így: Bonchjokom zeór.

² Betűszerint így: Borkor tallam.

³ Irva így: gem (át húzva kem) tal.

⁴ Vizfoltos helye miatt csupán egy *k* látszik belőle.

⁵ Irva betűszerint: chiapragom.

⁶ Lehet esetleg *Roh* is.

⁷ Betűszerint így: swbýchjastul.

⁸ Mind a kétszer így írva: Pancerth.

⁹ További írás-sajátosságai: tezem, egh, vagh, aggyak, atthjammak, zenth. — A szavak kihangzását egyebekben is megőriztük közlésünkben.

Az istriai félsziget visszahódítása 1813-ban.

A merészségnek és vitézségnek igen szép példáját mutatta az a maroknyi had, mely 1813-ban visszahódította az istriai félszigetet. 1813-ban Nugent gróf tábornok egy horvát zászlóaljjal és *egy század Rudetzky huszárral* (ma 5-ik huszárezred; hadkiegészítő kerülete annak idején Sopron volt) Károlyvárosból Fiuméba rendeltetett, hogy innen a francziák uralma iránt ellenséges indulattal viseltető lakossággal összefogva, kísérelje meg Istriának visszafoglalását. A míg Nugent azon tűnődött, hogy miképen hajtsa végre feladatát, azalatt a horvát zászlóaljhoz tartozó *Lazarich József kapitány* merész elhatározásra jutott: mint a félsziget viszonyaival ismerős, önként vállalkozott nemcsak a lakosság fegyverbe szólítására, hanem a félszigetnek visszahódítására is. Szeptember 2-án magához vett tehát 1 tiszte, 47 válogatott határőrt, valamint *az 5-ik huszárezred századából egy tizedest és hat lovast*. E maroknyi haddal Castuán át a Monte Maggiore lábánál fekvő Veprimatzra vonult, a honnan a Lovranába talált csónakok fölhasználásával összeköttetést keresett a Fiumében visszamaradt főcsapatával és az öbölben járó angol hadihajókkal. Estére Vragrát szállotta meg, a hol hírért vette, hogy szeptember 3-án Pola és Rovigno helyőrsége, nemzetőrökkel együtt (állítólag 7000 ember 11 ágyuval), Mitterburgon át Nugent készül megtámadni. Lazarich egyelőre állva maradt s egyrészt biztos híreket igyekezett szerezni ellenfele erejéről, másrészt pedig fegyverbe szólította a környékbeli lakosságot. A vragnai és vogliunzi férfiak csatlakozása után Lazarich Paasba vonult, a hol hírül hozták, hogy az ellenség Mitterburg alá szállt 1000 katonával és 3 ágyuval. A mire Lazarich Cevouglié alá ért és megszállotta a Fiuméből és Triestből jövő országutak egyesülési pontját, addigra csapata annyira megnövekedett, hogy szembe merészelt szállani ellenfeleivel annál is inkább, mivel arra számított, miszerint az első puskalövésre hozzá pártolnak a francziák szolgálatába szegődött ottocsáni horvát századok.

Szeptember 4-én korán reggel az ellenség visszaszorította novacói előőrseinket. Lazarich, hogy kelepcebe csalja a támadókat, határőreit és a lövőfegyverekkel felszerelt parasztjait magánál tartotta, a mindenféle szúró, vágó és döfő eszközökkel felszerelt népfelkelését pedig az ellenség oldalába és hátába küldötte. A támadó francziák menetrendje a következő volt: az élen haladt két század olasz katona, utána következett a tüzérség a lőporos- és málhaszekerekkel, az oszlop végét alkották: az ottocsáni horvát századok, egy csendőr osztály

és 4 század olasz. Amint az ellenséges csapat éle a Lindaró hegy lábához ért, a lesben álló népfölkelés türelmét veszítette és időnek előtte megrohanta az olaszokat. A harcban az olaszok lettek volna a győztesek, ha segítségül nem jön Lazarich határőreivel és lőfegyverekkel ellátott parasztjaival. A míg ezek arcban támadtak, addig a néhány határőr vezette népfölkelés egy része a hátába került az olaszoknak. A meglepettek csakhamar meghátráltak a Lindaro hegy lábáig, a hol azonban szembeszálltak üldözőikkel. A míg a Lazarich vezette rész puskázáshoz fogott, addig a parasztok egy része megint hátába kerülvén az ellenségnek, ezt Mitterburgba verte, majd a Pola és Rovigno felé vezető útra térve, elvágta azok visszavonulási vonalát is. Erre a fejevesztett és kellő vezetés híján álló olaszok annyira megrettentek, hogy veszni hagyták két tarackjukat, összes lőporos- és málhaszekerüket s nagy rendetlenségben Montona felé menekültek. Ámde Lazarich fölkelői ez irányban is megelőzték őket és a hátukba jutottak. Elkeseredett tusa keletkezett. Az ellenséges tüzérség ágyuját a miéinkre irányította. Ámde *Moravetz huszárkáplár hat vitézével* megelőzte őket, mivel rajtukhajtott, a kezelő legénységet megadásra bírta, a mire azután az ágyú fedezetére rendelt ottocsáni horvát századok is átpártoltak. A minden bátorságát veszített ellenséges csapat most már föladta a további ellentállást és kegyelemre megadta magát. E veszteség hírére a francziák által Czerniczánál és Pinguentenél összetoborzott népfölkelés is szétrebbent, visszatért falvaiba, Lazarich pedig szeptember 11-én büszkén vonult be Nugenthez a fogságába került 3 törzs- és 26 főtiszttel, valamint 900 olasz katonával.¹

Önfeláldozó előljáró. 1813 augusztus 6-án Neipperg tábornok csapata azt a parancsot kapta, hogy 10-én este állítsa ki előőrseit Csehország határa mentén, mert ettől a naptól kezdve a határ elzártnak tekintendő. Ennek következtében 10-én délelőtt az *1. huszárezrednek Derra alezredes* által vezetett első osztálya Reichenbergnél állást foglalt, míg az 5. vadászászlóalj egy fél lovagló úteggel Ein-

¹ Lazarich József Triestben született 1784-ben. Mint önkéntes 1908-ban lépett be a triesti 1. számú Landwehr gyalog zászlóaljba. 1815-ben a katonai Mária Terézia-rend lovagjainak sorába iktatták, 1819-ben pedig a bárói méltóságra emelték. Lásd: Dr. J. Hirtenfeld «Der Militär-Maria-Theresien-Orden stb.» című 1857. évi műve I. kötetének 1193. lapját, valamint Johann Baptist Schell: Kriegsscenen als Beispiele des Felddienstes. Pesth, 1843.

siedelnél állította ki figyelő őrségeit. Kostyán őrnagy ugyancsak az 1. huszárezred egyik osztályával Friedlandnál és Einsiedelnél állott. Alig virradt meg augusztus 17. reggele, a mikor először Grottau mellett a dombokon sűrű fekete füstoszlop emelkedett az égre, majd a közeli falvak harangjai kondultak meg, nemsokára pedig a határ magasabb pontjain, egész a kopasz Jeschke hegyig felállított vészjelző póznák szuroklángjai lobbantak fel magasra, messzire hirdetvén a fenyegető veszedelmet, vagyis az ellenséges csapatok közeledését. Négyezer lengyel ugyanis a francia Brunneaux tábornok alatt napkelte előtt Zittau felett betört Csehországba és a hova csak jutottak, a nekik nem rég — átvonulásuk alkalmával — az osztrák államok részéről tapasztalt vendégszerető fogadást szilaj kicsapongásokkal viszonozták. 18-án az Einsiedel előtt álló huszárszázadot nálánál jóval nagyobb ellenséges csapat megtámadta és tüzes csatározás között visszavonulásra kényszerítette. A falu alá érve a század két részre oszlott, mialatt Nagy György főhadnagy szakaszával az Einsiedelen át vezető országúton vonult vissza. A mikor a leghátul járó huszárok Kövesdy káplár alatt az országút hídjához értek, egy hirtelenében fölbukkanó ellenséges dzsidas csapat visszaszorította őket, a mely alkalommal a káplár lova a hidon összerogyott. Alig hogy Nagy főhadnagy Kövesdy káplár veszélyes helyzetét meglátta, odakiáltott a huszároknak: *Ne hagyjátok el káplártokat, utánam!* és a huszárok által követve, visszarágtatott a hídhöz a dzsidasok ellen. Időközben néhány francia voltigeur szintén odaérkezett. Ezeket a dzsidasok hozták magukkal úgy, hogy egy voltigeur két-két lovas belső kengyelvasán állott. Ez alatt Kövesdy káplár felemelkedett és a melléje férköző dzsidasok lándzsadöféseit úgy a hogy tudta, kardjával felfogta és már közel volt ahhoz, hogy hozzáugrató bajtársai közé meneküljön, a mikor néhány lépésnyire a fák mellé húzódott voltigeurök fegyvereiket a huszárokra sütötték. Bár a huszároknak sikerült kiszabadítani káplárjukat, Nagy főhadnagyot három golyó oly súlyosan megsebesítette, hogy a segítségére jövő Faragó kapitányának csak ezt kiálthatta oda: *elvesztem*, és azután holtan bukott le paripájáról.

Az alárendeltjéért önfeláldozóan síkra szálló vitéz főhadnagy halálát ezrede őszintén gyászolta. Életrajzát kissé kurtára fogottan a következőkben örökítették meg. Született Borsodban 1783-ban. 1800. december 10-én önként beállott huszárnak az 1. huszárezredbe. 1802 márczius 16-án vicze- és 1804 július 1-én valóságos káplárnak, 1809 február 16-án őrmesternek, ugyanaz év június 12-én hadnagy-

nak és 1813 május 1-én főhadnagynak léptették elő. Belépése óta az összes hadjáratokat vitéz katonaként küzdötte végig.¹

Huszár bravour. Az 1813. évi háború kezdetén a cseh határ mentén Wüst-Oberdorfnál Brunneau francia tábornok katonái a Pleisse felé viasszaszorították *Derra 1. huszárezredbeli alezredes századait*. A huszárok a terepet minden lépésre megvédvén, Reichenberggel szemben egy magaslaton állapodtak meg, a honnan áttekinthették a vidéket. A mikor Neipperg gróf tábornok is ide érkezett, a hozzá vágatató Derra alezredesnél minden iránt behatóan tudakozódott s a netán ejtett foglyok iránt is kérdezősködött, kiknél az ellenség közelebbi viszonyairól tudomást szerezni lehetett volna. Minthogy azonban e napon még nem fogtak el senkit, a tábornok a tiszteket sürgetve arra kérte, hogy amint lehet csipjenek el pár ellenséges katonát. Ekkor a hátul álló küldöncz lovasok sorából egy huszár ajánkozott, hogy azonnal hoz egy lengyel lovast! Az 1812. évi hadjáratban *arany vitézségi érdemmel kitüntetett Benkovics Mihály huszárkáplár* sarkantyuba kapta lovát és elsurranva a tábornok mellett, a dombról levágtatott. Anélkül, hogy kardot rántott volna, a nyeregben mélyen lehajlottan, átszáguldott őrszemeink vonalán és nyil egyenesen a legközelebb álló ellenséges dzsidásnak tartott. Mikor ez a fegyvertelen huszárt maga felé jönni látta, nyugodtan állva maradt, sőt reá is kiáltott, hogy megszökött-e? Felelet helyett Benkovics egy ugrással mellette termett, megragadta a gallérján és tova hurezolta őt övéi felé. A meglepett dzsidás, ki annak a veszélynek volt kitéve, hogy a káplár vasmarkával kirántja a nyeregből, az első meglepetésében kénytelen volt őt követni. Mire a legközelebbi dzsidások bajtársuk segítségére jöhettek volna, már több huszár oda vágatott, kiknek védelme alatt Benkovicsnak sikerült zsákmányát elragadni. A tábornok és a tisztek még a domb tetején együtt voltak, a mikor Benkovics a fogolylyal, ki alig tudta megérteni, hogy mi történt az imént vele, oda érkezett és a tábornok elé vezette azt.²

—h.

¹ Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments Kaiser No. 1. 310. 1.

² Geschichte des k. u. k. Husaren-Regiments Kaiser No. 1. 312. 1.